

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بر وفاداری سیاسی با استفاده از تکنیک دلفی

مورد مطالعه کرمانشاه

عباس پیروزمهر^۱، علی مرادی^۲، حمیدرضا سعیدنژاد^۳، ادریس بهشتی نیا^۴ و ایرج رنجبر^۵

چکیده

یکی از شاخص‌های ضروری برای بقای یک نظام سیاسی، وفاداری سیاسی است که تابع مؤلفه‌های تأثیرگذار متعددی از جمله وضعیت اقتصادی و رفاه مردم، اعتماد به مسئولین، مشروعیت نظام، کفایت دولت‌ها و نظام سیاسی، گروه‌های مرجع و شیوه جامعه‌پذیری سیاسی شهروندان است. هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بر وفاداری سیاسی است. روش مورد مطالعه در این پژوهش، توصیفی تحلیلی و بر اساس تکنیک دلفی صورت گرفته است. جامعه آماری ۱۰ نفر که از استناداری، فرمانداری، استادان دانشگاه و فعالین سیاسی بودند که مورد مطالعه قرار گرفتند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخت بود که توسط اعضای پانل تدوین شد. نتایج به‌دست‌آمده با استفاده از نرم‌افزار تحلیل داده‌ها SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. برای تحلیل یافته‌ها از درصد فراوانی و میانگین‌ها، سطح امتیاز هر شاخص و میزان آزمون ضریب همبستگی کندال استفاده شد که در راند سوم با مقدار آزمون کندال (۰/۸۷) و سطح معناداری ۰/۰۲۵ نتایج قابل قبولی به دست آمد. می‌توان استنباط کرد که در میان شاخص‌های مورد تأیید و نهایی در راند سوم با توجه به سطح امتیاز و میانگین رتبه‌های آنان می‌توان شاخص‌های پراهمیت‌تر را در وفاداری سیاسی اولویت‌بندی کرد. به‌گونه‌ای که شاخص روابط اجتماعی هم‌تایان با سطح توافق ۴۵ و میانگین رتبه ۱۵/۴۵ بالاترین درصد اهمیت را داشته است، در بخش مدرنیته اجتماعی و فرهنگی، شاخص باسوادی با سطح توافق ۴۵ و میانگین رتبه ۱۵/۱۰ دومین شاخص پراهمیت پژوهش بوده است. سومین شاخص پراهمیت، شاخص موفقیت سیاسی کشور از گروه مدرنیته سیاسی با سطح توافق ۴۵ و میانگین رتبه ۱۵/۰۵ بوده است. چهارمین شاخص بااهمیت از نظر متخصصان در مدرنیته اجتماعی و فرهنگی، شاخص پایگاه اجتماعی خانوادگی با سطح توافق ۴۴ و میانگین رتبه ۱۴/۲۵ بوده است.

کلمات کلیدی

گروه مرجع، وفاداری سیاسی، شبکه روابط همسالان، باسوادی.

- ۱- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران. abaspirooz@gmail.com
- ۲- دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد اسلام‌آباد غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلام‌آباد غرب، ایران. (نویسنده مسئول) moradi.pop@gmail.com
- ۳- استادیار گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران. Saedynezhad48@gmail.com
- ۴- استادیار گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران. edris_beheshtinia@yahoo.com
- ۵- استادیار گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران. Iraj_ranjbar79@yahoo.com

در دنیای معاصر حکومت‌ها برای رسیدن به اهداف خود تشکیلاتی را به وجود آورده تا در خلال آن‌ها به اعضای کشور خود خدماتی ارائه دهند. ارائه خدمات عادلانه به شهروندان منجر به وفاداری سیاسی آن‌ها به دولت‌ها (نظام سیاسی حاکم) می‌شود. در واقع حکومت‌ها جهت بقای خود به وفاداری سیاسی شهروندان نیازمندند و جهت حفظ این وفاداری در صدد رفع نیازهای اساسی آنان و افزایش سطح رفاه هستند. به‌طور کلی می‌توان گفت ارائه خدمات به شهروندان و وفاداری آن‌ها به حکومت یک رابطه دوسویه است به‌گونه‌ای که شهروندان با دریافت خدمات به رفاه نسبی می‌رسند و دولت‌ها با وفاداری سیاسی زمینه بقا و پشتوانه لازم جهت مقابله با مخالفان را به دست می‌آورند (محمدی فر، ۱۴۰۰: ۱۹۸). از آنجاکه وفاداری سیاسی باید یک رفتار داوطلبانه باشد (Dowell, 2008: 49). لذا دولت‌ها برای اعمال تفکرات خود سازوکارهایی به کار می‌بندند که یکی از این موارد هدایت گروه‌های مرجع به‌عنوان منبع جامعه‌پذیر کردن شهروندان است. گروه‌های مرجع به‌عنوان منبع اصلی هنجارها، نگرش‌ها و ارزش‌های شخصی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به رفتارهای اجتماعی و سیاسی از جمله میزان وفاداری سیاسی یا عدم آن در بین نسل‌ها را بر عهده‌دارند (شکری و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۵). در سال‌های اخیر به دلیل تحولاتی که در جامعه ایران به وقوع پیوست شاهد تغییراتی در گروه مرجع اعضای جامعه به‌ویژه نسل جوان هستیم. عواملی مانند تناقض در گفتار و رفتار مسئولین، فساد و اختلاس در بین مسئولین و در نتیجه تغییر طبقه اقتصادی آن‌ها و ایجاد فاصله طبقاتی شدید با مردم، تصمیمات در سیاست خارجی و تأثیر مستقیم آن بر روی وضعیت اقتصادی کشور و گرانی‌های سرسام‌آور از جمله عوامل مؤثر در این تحول است. ماحصل این تحول، تردید درباره ارزش‌های سنتی، مذهبی و سیاسی است (حاتمی و همکاران، ۱۳۸۵: ۳۰). اعتراضات خیابانی سال‌های اخیر، تحصن گروه‌های صنفی مختلف که همگی ریشه در عوامل اقتصادی دارد، نمودی از این دگرگونی‌های ارزشی است. با عنایت به موقعیت کنونی کشور در سطح جهانی و فشارهای سیاسی و اقتصادی فراوان بر کشور، داشتن سطح بالایی از وفاداری سیاسی شهروندان و حفظ آن توسط نظام حاکم یک ضرورت اساسی است؛ بنابراین بررسی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر وفاداری سیاسی و تلاش برای بهبود و مقابله با مؤلفه‌های آسیب‌زا به مشروعیت نظام و وفاداری سیاسی شهروندان یک مسئله اساسی بوده که نیازمند بررسی و واکاوی در ابعاد گوناگون است. بر این اساس پژوهش حاضر بر اساس اجماع نظر متخصصان در صدد تبیین مؤلفه‌های مهم و تأثیرگذار بر وفاداری سیاسی شهروندان برحسب گروه‌های مرجع است و در صدد

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بر وفاداری سیاسی... / پیروز مهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

پاسخ‌گویی به این سؤال اساسی است که گروه‌های مرجع چگونه بر وفاداری سیاسی شهروندان اثر می‌گذارند؟ نقش کدام‌یک از شاخص‌های گروه‌های مرجع در افزایش وفاداری سیاسی پررنگ‌تر است؟

پیشینه پژوهش

خواجه سروری و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعات خود نشان دادند اثرپذیری از معتمدان سیاسی و مذهبی بر عملکرد سیاسی و گرایش‌ها انتخاباتی مؤثر است. محمدی فر و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعات خود نشان دادند بین جامعه‌پذیری سیاسی و کارگزاران آن و وفاداری سیاسی رابطه معنادار آماری وجود دارد و بین نقش خانواده، نظام آموزشی، گروه همسالان، رسانه‌های جمعی و احزاب سیاسی با میزان وفاداری سیاسی رابطه مستقیم وجود داشته است. اصغری و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعات خود نشان دادند جهانی‌شدن زندگی سیاسی بر اعتماد اجتماعی و نگرش سیاسی اثر غیرمستقیم دارد. جنیک اشو و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «اینترنت و مشارکت سیاسی» گزارش کرده‌اند که امروزه فناوری‌های روز و شبکه‌های اجتماعی مجازی در مشارکت سیاسی افراد تأثیرگذار است و فیس‌بوک می‌تواند بر نگرش افراد نسبت به مطالعات سیاسی در جامعه تأثیرگذار باشد. ژیانگ و همکاران (۲۰۱۶) در پژوهشی گزارش کرده‌اند افراد با بهبود میزان رضایت از زندگی تمایل بیشتری برای مشارکت‌های سیاسی دارند. هافمن و دود (۲۰۱۵) بر اساس یافته‌های پژوهش استدلال می‌کنند افرادی که دارای جهت‌گیری مذهبی قوی‌تری هستند، از نظر سیاسی نیز، دین و مذهب تأثیر زیادی در رفتارهای انتخاباتی این افراد دارد.

هرچند مطالعات انجام‌شده در حوزه وفاداری سیاسی اندک بوده؛ اما مطالعاتی که به صورت غیرمستقیم انجام‌شده است، هر یک تلاشی خردمندانه در راستای موضوع پژوهش بوده و به محقق در فرایند انجام پژوهش کمک مؤثری نمودند؛ با این حال این مطالعات بیشتر با رویکردی توصیفی و سطحی به موضوع نگاه داشته‌اند؛ این مطالعه ضمن ارائه موضوع بین‌رشته‌ای، با استفاده از تکنیک دلفی و مصاحبه با متخصصان در راستای وفاداری سیاسی و نقش گروه‌های مرجع در این وضعیت به صورت عمیق‌تر به مسئله پژوهشی توجه نموده است.

مروری بر مبانی نظری

نقش نهاد خانواده در جامعه‌پذیری سیاسی: خانواده کهن‌ترین و ابتدایی‌ترین نهاد اجتماعی است. والدین، اولین الگوهای رفتاری برای فرزندان هستند بنابراین می‌توان گفت نهاد خانواده اولین آموزشگاهی است که هر انسانی در آن در فرآیند جامعه‌پذیری و الگو‌گزینی عضویت پیدا می‌کند و

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۹، شماره ۶۳، تابستان ۱۴۰۲

آموزه‌های آن را در عمیق‌ترین جنبه‌های شخصیتی خود درونی می‌سازند به عبارتی نوع نگرش، شخصیت و رفتار والدین نقش تعیین‌کننده‌ای در شخصیت فرزندان، هویت فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آنان خواهد داشت (منادی، ۱۳۹۲: ۹۶). این تأثیرپذیری تا جایی عمیق و پراهمیت است که کاردینر^۱ درباره اهمیت نهاد خانواده از آن به‌عنوان تعیین‌کننده‌های شخصیت اساسی یاد کرده است و معتقد است افراد هر جامعه‌ای صفات مشترکی دارند که شخصیت اساسی آنان را تشکیل می‌دهد و این صفات معلول نهادهای نخستین اجتماعی یعنی نهاد خانواده است (ساروخانی، ۱۳۹۰: ۱۲)؛ بنابراین یکی از اولین نهادهای که ارزش‌ها و هنجارها را به اعضای خود منتقل می‌کند خانواده است. نهاد خانواده مانند هر نهاد دیگری در جامعه دارای کارکردهای متعددی است. باتومور^۲ کارکردهای خانواده را به دودسته کارکردهای اجتماعی (اقتصادی و تعلیم و تربیت) و کارکرد روانی (جنسی و تولیدمثل) محدود کرده است. برخی دیگر از جامعه‌شناسان کارکردهای خانواده را شامل کارکردهای تولیدمثل، نگهداری کودکان و جامعه‌پذیری اعضا دانسته‌اند (هاشمی، ۱۳۸۵: ۸۱). خانواده در کنار تمامی کارکردهایی که دارد، از طریق جامعه‌پذیری سیاسی اعضای خود، کارکرد سیاسی نیز به خود می‌گیرد به عبارتی خانواده به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و نخستین نهادهای اجتماعی نقش بسزایی در فرآیند جامعه‌پذیری سیاسی اعضای خود دارد، اریکسون^۳، فروید^۴ و شافنر^۵ در مطالعات خود نشان داده‌اند که بنیان اصلی شخصیت از جمله شخصیت سیاسی افراد در سال‌های اولیه زندگی در خانواده شکل می‌گیرد بر اساس نظریات این اندیشمندان، پایه و اساس رفتارها و نگرش‌های سیاسی افراد در دوران کودکی، خصوصاً در خانواده شکل می‌گیرد در نتیجه یادگیری‌های دوران کودکی افراد در طول زندگی آن‌ها باقی می‌ماند و بیشترین تأثیر را بر کنش و نگرش‌های سیاسی افراد می‌گذارد (حسینی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۹). به‌طور کلی مهم‌ترین کارکردهای خانواده عبارت‌اند از: تأثیر انحصاری خانواده بر زندگی کودکان و انتقال ویژگی‌های احساسی و عاطفی به اعضای خانواده، اولین تجربیات سیاسی در دوران کودکی است یعنی کودک در خانواده با قدرت و مشارکت در تصمیم‌گیری آشنایی شود که در رفتار سیاسی وی تأثیرگذار است، استقرار و تداوم تفاوت‌های فرهنگی و سیاسی که منشأ آن در تفاوت خانواده‌ها در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی و نگرش‌های سیاسی است این ویژگی‌ها را به اعضای خود منتقل می‌کند (اخترشناس، ۱۳۸۶: ۱۷۶).

نقش نهاد آموزشی در شکل‌گیری رفتار سیاسی: نهاد آموزشی یکی از انواع سازمان‌های پیچیده و گسترده در جوامع امروزی محسوب می‌شود که در رشد و توسعه اجتماعی و تربیت نیروی انسانی ماهر تأثیر بسزایی دارد به‌گونه‌ای که یکی از شاخص‌های رشد و توسعه جوامع، وسعت و دامنه

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بر وفاداری سیاسی... / پیروز مهر، مرادی، سعید نژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

فعالیت‌های این نهاد است (صافی، ۱۳۸۲: ۳۱). اگر جامعه‌ای بخواهد نظام اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کارآمدی داشته باشد و بتواند به فراخور پیشرفت سایر جوامع از مسیر توسعه دور نماند ناچار است سیاست جامعی را در توسعه نیروی انسانی همسو با ارزش‌های مسلط جامعه تربیت نماید، بنابراین باید بر توسعه نهاد آموزشی جهت نیل به این هدف اقدام نماید (آقازاده، ۱۳۸۱: ۱۶). نهاد آموزشی از یک جهت با بهبود کارایی سازمانی، مبانی فکری و توسعه فناوری باعث تغییر در جامعه می‌شود و از طرف دیگر همین تغییرات و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی آن باعث تحول نهادهای آموزشی می‌گردد (گلشنی فومنی، ۱۳۷۹: ۶۸). می‌توان گفت نهاد آموزشی مانند یک جامعه کوچک، اعضای خود را برای کسب نقش‌های شغلی و اجتماعی آماده می‌کند (توسلی، ۱۳۸۷: ۹۸). از کارکردهای نهاد آموزشی، آموزش سیاسی، پرورش مهارت‌ها و کنترل عواطف سیاسی است که موجبات مشارکت سیاسی در اعضای جامعه را فراهم می‌آورد و مشارکت سیاسی نیز بر اساس سطح اعتماد سیاسی رخ می‌دهد؛ بنابراین اعتماد سیاسی و مشارکت سیاسی که نوعی میزان مشروعیت سیاسی و وفاداری اعضای جامعه به سیاست است از طریق فرآیند جامعه‌پذیری و عموماً در نهادهای آموزشی به وقوع می‌پیوندد (معین‌آبادی و سلطانی، ۱۳۹۴: ۷۳). از آنجاکه تمامی نظام‌های سیاسی جهت تداوم و بقای خود نیازمند ترویج آموزش‌هایی هستند که ارزش‌های آن‌ها را بازتولید کند تا موجب حفظ مشروعیت سیاسی شود بنابراین نهادهای آموزشی، دانشی را آموزش می‌دهند که نیازهای معنوی، اجتماعی، روانی، اقتصادی و سیاسی اعضای جامعه را پاسخ دهند (اطهری و امیر انتخابی ۱۳۸۸: ۶۳). بر این اساس می‌توان گفت نهاد آموزشی نیز از دیگر گروه‌های مرجعی است که افراد در آن در معرض جامعه‌پذیری قرار می‌گیرند نهاد آموزشی که عموماً با مدرسه و دانشگاه شناخته می‌شود نقش کلیدی در انتقال ارزش‌های سیاسی یک جامعه به نسل‌های آینده دارد. نهاد مدرسه از طریق منابع درسی، آموزگار و نقش شاگردی اهداف سیاسی را برای اعضای خود که عموماً نسل‌های جدیدتر هستند درونی می‌کند (گیدنز، ۱۳۸۶: ۴۴۹).

نقش نهاد گروه هم‌تایان در وفاداری سیاسی: یکی از عوامل وفاداری سیاسی، گروه هم‌تایان است. هر نسلی دارای حقوق و مسئولیت‌هایی است که با بیشتر شدن اعضایش تغییر می‌کند. افرادی که درون یک طبقه نسلی خاص قرار می‌گیرند معمولاً در سراسر زندگی‌شان ارتباطات نزدیک و دوستانه‌ای با یکدیگر برقرار می‌کنند. به عقیده پیائزه^۶ روابط گروه‌های هم‌تایان به‌مراتب دموکراتیک‌تر از روابط میان والدین و فرزندان آنان است. روابط گروه هم‌تایان بر اساس رضایت متقابل استوار است و نه بر وابستگی‌های ذاتی نهاد خانوادگی بنابراین میزان زیادی از بده بستان‌ها در بین گروه‌های هم‌تایان وجود

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۹، شماره ۶۳، تابستان ۱۴۰۲

دارد در نتیجه افراد در گروه همتایان در یک زمینه روابط اجتماعی کنش متقابل قرار می‌گیرند که شامل تجربیات متفاوت است. به‌طور کلی روابط همتایان اغلب در سراسر زندگی شخصی اهمیت خود را حفظ می‌کنند، به‌ویژه در نواحی که تحرک اجتماعی کم است افراد ممکن است در یک جرگه یا گروه غیررسمی هم سن، به مدت بسیار طولانی عضویت داشته باشند که در شکل دادن به نگرش‌ها و رفتار سیاسی آن‌ها اهمیت پایدار و اساسی دارند (گیدنز، ۱۳۸۶: ۱۰۵). افراد در گروه‌های همتایان که از لحاظ سنی معمولاً با والدین خود تفاوت نسلی دارند به دلیل روابط درهم‌تنیده که بر اساس مبانی اجتماعی مشابه گرد هم آمده‌اند بر کنش‌ها و رویدادهای مختلف به شیوه خاص و متفاوت‌تری از بزرگسالان و دیگر گروه‌های نسلی معنا می‌دهند، بنابراین گروه‌های همتایان در شکل‌گیری رفتارهایی مانند نوع پوشاک، سبک زندگی، رفتار و نگرش اجتماعی و سیاسی تأثیر می‌گذارند (Susan and Bierman, 1988: 1360).

نهاد رسانه و وفاداری سیاسی: اگر در تمامی قرن‌ها خانواده انحصار آموزش و انتقال ارزش‌های حیاتی را در خود می‌دید، در جامعه مدرن امروزی به‌جز خانواده، فرزندان از سرچشمه‌های دیگری از جمله رسانه‌ها در فرآیند جامعه‌پذیری قرار می‌گیرند (ساروخانی، ۱۳۹۰: ۱۵). نهاد رسانه به‌عنوان یکی از نهادهای مهم در جامعه علاوه بر ارتباط با سایر نهادها، سهم بسزایی در فرآیند جامعه‌پذیر ساختن اعضای جامعه دارد نهاد رسانه بر اساس سازوکار و سیاست‌های کلی نظام سیاسی می‌تواند نقش مهمی در حفظ یکپارچگی اجتماعی و وفاق جمعی داشته باشد (مهدوی زاده، ۱۳۹۳: ۸۰). یکی از وظایف نهاد رسانه جهت‌دهی به افکار عمومی و ایجاد فرصت در بین اعضای جامعه است تا موجبات وفاداری به‌نظام سیاسی و انگیزه مشارکت سیاسی و حمایت مردم را برای نظام سیاسی فراهم آورد. رسانه‌ها جهت برقراری رضایت جمعی از نظام سیاسی، سازوکارهایی جهت رسانیدن خواست، پیام و نیاز مردم به دولت و پاسخ‌ها و پیام‌های دولت به مردم را اتخاذ می‌کنند؛ بنابراین رسانه‌ها به‌عنوان یک میانجی، بین سیاست‌گذاران و توده مردم قرار گرفته‌اند. به عبارتی نهاد رسانه به دنبال ایجاد ساختارهای سیاسی پایدار و مشروع در جامعه است (کریمی و کاسمانی، ۱۳۹۹: ۸).

نهاد دین و وفاداری سیاسی: شاید هیچ پدیده‌ای در جوامع بشری به‌اندازه مفهوم دین یک پدیده عام نباشد به‌گونه‌ای که در تمامی جوامع در اشکال مختلفی وجود دارد (شجاعی زاده، ۱۳۷۶: ۹). از نهاد دین تعاریف گوناگونی شده است که می‌توان طیف وسیعی از پدیده‌های ماوراء طبیعی تا کنش‌های جمعی انسان را برای آن در نظر گرفت، اما خارج از تعدد تعاریف و چیستی دین، اهمیت نهاد دین در

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بروفاداری سیاسی.../ پیروز مهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

حفظ سنت‌ها یا برقراری تغییرات اجتماعی است. به عبارتی می‌توان گفت دین از یکسو به دلیل ریشه‌های فرهنگی آن در جامعه، حافظ سنت‌ها و ارزش‌های نسل‌های گذشته در جامعه مدرن است و از طرف دیگر می‌تواند به‌عنوان عاملی برای ایجاد انگیزه در تغییرات اجتماعی عمل نماید (رحمانی، ۱۳۹۳: ۱۱۵). در رهیافت دوم، دین یکی از موتورهای محرک تغییرات اجتماعی و عامل مهمی در تحولات و جنبش‌های اجتماعی و سیاسی در جهان امروز بوده است. اهمیت تأثیر دین تا جایی بوده است که این خلدون عامل تزلزل دولت‌ها و سست شدن وحدت اجتماعی را در کاهش باورهای دینی می‌داند (مصطفوی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۶۳). دین از طریق ایجاد آگاهی و شکوفا کردن تمایلات عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی، زمینه‌های فکری و اجتماعی لازم را برای تغییرات و اصلاحات اجتماعی فراهم می‌آورد و از طریق ارائه نسخه‌هایی جهت برقراری نظم، ایجاد آرامش اجتماعی و روانی دوران بعد از انقلاب‌ها و تغییرات اجتماعی موجبات حفظ نظم و ثبات اجتماعی می‌شود (ژان پل، ۱۳۷۷: ۱۶).

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع توصیفی تحلیلی و بر اساس تکنیک دلفی صورت گرفته است. تکنیک دلفی از طریق تعدادی از خبرگان جهت فهم یک مسئله با رعایت محرمانه بودن هویت خبرگان صورت می‌گیرد؛ بنابراین هدف دلفی رسیدن به قابل‌اطمینان‌ترین اجماع گروهی از نظر متخصصان به‌واسطه یک سری از پرسشنامه‌های متمرکز همراه با بازخورد کنترل‌شده است. در تکنیک دلفی و پژوهش حاضر پس از بررسی و شناسایی سازمان‌ها و افرادی که به‌عنوان خبرگان می‌توانند مورد نظر سنجی قرار بگیرند و با مطالعه مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش، سؤالاتی با طیف لیکرت ۵ درجه‌ای که سطحی از پاسخ‌های خیلی زیاد با کد (۵) زیاد با کد (۴) متوسط با کد (۳) کم با کد (۲) و خیلی کم با کد (۱) را دربر می‌گیرد تدوین گردید. سؤالات به‌صورت بسته طراحی شد و در انتهای پرسشنامه از خبرگان خواسته شد که نظرات تکمیلی خود را جهت غنای پرسشنامه مطرح نمایند. پرسشنامه در مرحله اول که اصطلاحاً به آن راند می‌گویند در بین خبرگان توزیع و پس از گردآوری آن‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در این مرحله شاخص‌هایی که از سطح توافق پائینی برخوردار بودند از پانل دلفی حذف و نظرات متخصصان بر پرسشنامه اضافه گردید. در راند دوم پرسشنامه راند اول همراه با نتایج آن و پرسشنامه راند دوم در اختیار خبرگان قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد مجدد به سؤالات پاسخ دهند. در نهایت در راند سوم نیز پرسشنامه راند

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۹، شماره ۶۳، تابستان ۱۴۰۲

دوم که شاخص‌های کم‌اهمیت آن نیز حذف شدند همراه با نتایج پرسشنامه راند دوم در اختیار خبرگان قرار گرفت. در راند سوم سطح توافق در شاخص‌ها با استفاده از سطح آزمون کندال مورد بررسی قرار گرفت و پانل دلفی به اتمام رسید و مورد تحلیل قرار گرفت. لازم به ذکر است در این طرح خبرگان از ماهیت یکدیگر اطلاعی نداشتند و تأثیر خرد جمعی بر آنان به حداقل رسید.

جامعه آماری در این مطالعه شامل خبرگانی بود که در حوزه علوم سیاسی و علوم اجتماعی متخصص هستند یا در سازمان‌های مربوط فعالیت می‌کنند. پس از تحقیقات و شناسایی تعدادی از این افراد، جامعه آماری به شرح زیر معرفی گردید.

جدول ۱. جامعه آماری شناسایی شده در پانل دلفی

سازمان	پست سازمانی	تعداد شناسایی شده	تعداد افراد مورد مطالعه
استانداری	معاون سیاسی و اجتماعی	۲	۱
فرمانداری	معاون سیاسی و اجتماعی	۲	۱
دانشگاه	اساتید دانشگاه در رشته علوم سیاسی و جامعه‌شناسی	۲۵	۶
فعالین سیاسی	خبرنگاران و اعضای وابسته به احزاب سیاسی	۱۰	۲
کل		۳۹	۱۰

در انتخاب اعضای پانل دلفی، نمونه‌گیری به‌صورت غیر احتمالی و از نوع هدفمند انجام شد و به تشخیص محقق در این که کدام‌یک از اعضای پانل، تخصصی مرتبط با ماهیت پژوهش دارد، انتخاب شدند. در پژوهش حاضر از بین ۳۹ نفر جامعه آماری، تعداد ۱۰ متخصص مورد بررسی و نظرسنجی قرار گرفت که همگی از اساتید دانشگاه و فعالین سیاسی دارای تخصص در رشته‌های علوم سیاسی و علوم اجتماعی بوده‌اند.

در تحلیل یافته‌ها بر اساس ساختار پرسشنامه و هدف و استراتژی پژوهش، روش‌های مختلفی برای تحلیل وجود داشت که یکی از پرکاربردترین آن‌ها استفاده از روش‌های آماری مانند شاخص‌های مرکزی و پراکندگی بود. در پژوهش حاضر با استفاده از نرم‌افزار تحلیل داده‌ها SPSS ضمن استفاده از درصد فراوانی و میانگین‌ها، سطح امتیاز هر شاخص و میزان آزمون ضریب همبستگی کندال استفاده شده است. در تعیین سطح توافق بین شاخص‌ها می‌توان ابتدا بر اساس مقدار آزمون کندال تجزیه و تحلیل کرد، بنابراین بود که اگر سطح آزمون کندال معنادار نباشد ولی میزان تغییرات شاخص‌ها در پانل در

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بر وفاداری سیاسی... / پیروز مهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

راندهای سوم چندان تغییر نکند اقدام به پایان مطالعه شود و نتایج پژوهش را تفسیر نمود. جدول زیر مقادیر سطح توافق در ضریب همبستگی کندال را نشان می‌دهد.

جدول ۲. سطح توافق ضریب همبستگی کندال

مقدار ضریب کندال	تفسیر مقدار کندال	اطمینان از ترتیب عوامل
۰/۱	اتفاق نظر بسیار ضعیف	وجود ندارد
۰/۳	اتفاق نظر ضعیف	کم
۰/۵	اتفاق نظر متوسط	متوسط
۰/۷	اتفاق نظر قوی	زیاد
۰/۹	اتفاق نظر بسیار قوی	بسیار زیاد

(مافی، ۱۴۰۰: ۱۰۸).

بر اساس مقادیر جدول فوق در پژوهش حاضر سطح توافق ۰/۷ به‌عنوان معیار توافق نظر تعیین شده است از آنجاکه تعداد متخصصان ۱۰ نفر بوده‌اند و با پرسشنامه ۵ درجه‌ای طیف لیکرت موردنظر سنجی قرار گرفته‌اند و با احتساب معیار ۰/۷ سطح توافق نظر می‌توان گفت کمترین میزان پاسخ‌ها نمره ۵ و بیشترین میزان پاسخ‌ها نمره ۵۰ خواهد بود که ۰/۷ درصد سطح توافق برابر با ۳۵ است بنابراین در پانل و راندهای دلفی، شاخص‌هایی که امتیاز آن‌ها کمتر از ۳۵ باشد از پانل دلفی حذف می‌گردد و این فرآیند تا جایی ادامه می‌یابد که دیگر شاخصی از پانل حذف نگردد.

جدول ۳. بررسی شاخص‌های اولیه وفاداری سیاسی در راند اول دلفی

عامل تغییر	گروه مرجع	شاخص	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
مدرنیته اجتماعی و فرهنگی	گروه مرجع خانوادگی	خانواده هسته‌ای	۱	۱	۱	۴	۳
		روابط خویشاوندی محدود	۱	۱	۲	۴	۲
		تغییرات فرهنگی نسل جدید	۲	۳	۴	۱	-
		تغییر کارکرد خانواده	-	۱	۲	۵	۲
		فرزند پروری فرزند محور	-	۱	۲	۴	۳
گروه مرجع جهانی	گروه مرجع جهانی	حاکمیت روابط ثانویه	-	۱	۳	۴	۲
		باسوادی	۲	۴	۲	۲	-
		کاهش عصبیت در فراگرد جهانی شدن	-	۷	۲	۱	-
		رعایت نسبیت فرهنگی	-	-	۲	۵	۳

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۹، شماره ۶۳، تابستان ۱۴۰۲

۳	۴	۱	۱	۱	تمایل به ادغام فرهنگی		
-	۳	۶	۱	-	وابستگی به امر بیرونی		
۲	۴	۳	۱	-	شهروندگرایی	گروه مرجع سیاسی	- مدرنیته سیاسی
-	۲	۴	۳	۱	حزب گرایی		
-	-	۱	۸	۱	مشارکت سیاسی		
۱	۱	۷	۱	-	آگاهی از حقوق شهروندی		
-	۱	۷	۲	-	جدایی حوزه خصوصی از حوزه عمومی		
-	۱	۳	۵	۱	اینترنت جهانی	گروه مرجع رسانه	مدرنیته ارتباطی
-	۱	۸	-	۱	اینستاگرام		
-	-	۲	۴	۴	ماهواره		
-	-	۳	۳	۴	شبکه روابط اجتماعی همسالان	گروه مرجع همتایان	سرمایه اجتماعی
۱	-	۱	۴	۴	فعالیت‌های گروهی		
-	-	-	۴	۶	شرکت فعال در انتخابات		
-	۱	۱	۳	۵	مشارکت‌های مدنی		
۱	۱	۵	۳	-	سطح تحصیلات	گروه مرجع آموزشی	سرمایه فرهنگی
۲	۶	۲	-	-	آشنایی با موسیقی		
-	۱	۱	۴	۴	افزایش آگاهی		
-	۳	۳	-	۴	اعتماد به نظام آموزشی		
-	-	۱	۴	۵	تفکر انتقادی		
-	۱	۱	۴	۴	آشنایی با ۵ اندیشه بزرگان دین	گروه مرجع دینی	

بررسی میزان توافق شاخص‌های وفاداری سیاسی

با توجه به اینکه معیار پاسخ‌ها جهت رسیدن به ۷۰٪ سطح توافق نظر متخصصان، مقدار ۳۵ بوده است بر اساس مقادیر انحراف استاندارد و سطح امتیاز شاخص‌ها می‌توان به سطح توافق نظر متخصصان درباره تأثیر شاخص‌ها بر وفاداری سیاسی دست‌یافت. نتایج جدول نشان می‌دهد که از مجموع ۳۰ شاخص مورد ارزیابی که در ۵ گروه دسته‌بندی شده است، ۱۶ شاخص با وفاداری سیاسی رابطه داشته و از ۱۴ شاخص دیگر به دلیل عدم امتیاز در سطح حداقل توافق با وفاداری سیاسی معنادار نبوده و از پرسشنامه جهت بررسی در راند دوم حذف شده‌اند. در پرسشنامه راند اول علاوه بر دریافت پاسخ‌های مربوط به شاخص‌ها از متخصصین درخواست شده است نظرات پیشنهادی خود را نیز در پرسشنامه درج نمایند.

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بر وفاداری سیاسی... / پیروز مهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

پرسشنامه ۴. بررسی مقادیر و سطح توافق پاسخ متخصصین جهت وفاداری سیاسی در راند اول

امتیاز	انحراف استاندارد	میانگین	شاخص	گروه مرجع	عامل تغییر
۲۳	۱/۳۳۷	۲/۳۰	خانواده هسته‌ای	گروه مرجع خانوادگی	مدرنیته اجتماعی و فرهنگی
۲۵	۱/۲۶۹	۲/۵۰	روابط خویشاوندی محدود		
۳۶	۰/۹۶۶	۳/۶۰	تغییرات فرهنگی نسل جدید		
۲۲	۰/۹۱۹	۲/۲۰	تغییر کارکرد خانواده		
۲۱	۰/۹۹۴	۲/۱۰	فرزند پروری فرزند محور		
۲۳	۰/۹۴۹	۲/۳۰	حاکمیت روابط ثانویه	گروه مرجع جهانی	
۳۶	۱/۰۷۵	۳/۶۰	باسوادی		
۳۶	۰/۶۹۹	۳/۶۰	کاهش عصیبت در فراگرد جهانی شدن		
۱۹	۰/۷۳۸	۱/۹۰	رعایت نسبیّت فرهنگی		
۲۳	۱/۳۳۷	۲/۳۰	تمایل به ادغام فرهنگی		
۲۸	۰/۶۳۲	۲/۸۰	وابستگی به امر بیرونی	گروه مرجع سیاسی	مدرنیته سیاسی
۲۳	۰/۹۴۹	۲/۳۰	شهروندگرایی		
۳۳	۰/۹۴۹	۳/۳۰	حزب گرایی		
۴۰	۰/۴۷۱	۴	مشارکت سیاسی		
۲۸	۰/۷۸۹	۲/۸۰	آگاهی از حقوق شهروندی		
۳۱	۰/۵۶۸	۳/۱۰	جدایی حوزه خصوصی از حوزه عمومی	گروه مرجع رسانه	مدرنیته ارتباطی
۳۶	۰/۸۴۳	۳/۶۰	اینترنت جهانی		
۴۲	۰/۷۸۹	۴/۲۰	ماهواره		
۴۱	۰/۸۷۶	۴/۱۰	شبکه روابط اجتماعی همسالان	گروه مرجع هم‌تایان	سرمایه اجتماعی
۴۰	۱/۲۴۷	۴	فعالیت‌های گروهی		
۴۶	۰/۵۱۶	۴/۶۰	شرکت فعال در انتخابات		
۴۲	۱/۰۳۳	۴/۲۰	مشارکت‌های مدنی	گروه مرجع آموزشی	سرمایه فرهنگی
۳۰	۰/۹۴۳	۳	سطح تحصیلات		
۲۰	۰/۶۶۷	۲	آشنایی با موسیقی		
۴۱	۰/۹۹۴	۴/۱۰	افزایش آگاهی		
۳۵	۱/۳۵۴	۳/۵۰	اعتماد به نظام آموزشی		
۴۴	۰/۶۹۹	۴/۴۰	تفکر انتقادی	مرجع دینی	
۴۴	۰/۹۹۴	۴/۱۰	آشنایی با اندیشه بزرگان دین		

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۹، شماره ۶۳، تابستان ۱۴۰۲

شاخص‌هایی که در پرسشنامه راند اول سطح حداقل توافق را کسب نکرده و از پرسشنامه حذف شده‌اند و همچنین شاخص‌هایی که توسط متخصصین بر پرسشنامه اضافه شده است به شرح زیر است.

جدول ۵. شاخص‌های حذف شده در پرسشنامه راند اول بررسی وفاداری سیاسی

مؤلفه	شاخص
عامل تغییر (مدرنیته اجتماعی و فرهنگی) گروه مرجع خانوادگی	خانواده هسته‌ای- روابط خویشاوندی محدود- تغییر کارکرد خانواده- فرزند پروری با تأکید بر محوریت فرزند
عامل تغییر (مدرنیته اجتماعی فرهنگی) گروه مرجع جهانی	رعایت نسبیت فرهنگی- تمایل به ادغام فرهنگی- وابستگی به امر بیرونی
عامل تغییر (مدرنیته سیاسی) گروه مرجع سیاسی	شهروندگرایی- حزب گرایی- آگاهی از حقوق شهروندی- جدایی رسمی حوزه خصوصی از عمومی
عامل تغییر (مدرنیته ارتباطات رسانه‌ای) گروه مرجع رسانه‌ای	شبکه اجتماعی اینستاگرام
عامل تغییر (سرمایه فرهنگی) گروه مرجع آموزشی	سطح تحصیلات- آشنایی با موسیقی

جدول ۶. شاخص‌هایی که به پیشنهاد متخصصین بر پرسشنامه افزوده شده است.

مؤلفه	شاخص
عامل تغییر (مدرنیته اجتماعی و فرهنگی) گروه مرجع خانوادگی	پایگاه اجتماعی خانواده- قدرت در خانواده- وضعیت نرمال یا غیر نرمال بودن رابطه در خانواده- وضعیت شغلی
عامل تغییر (مدرنیته سیاسی) گروه مرجع سیاسی	تعصب سیاسی- نگرش و اعتماد به کشورهای دیگر- موفقیت سیاسی کشور- وجهه بین‌المللی کشور
عامل تغییر (مدرنیته ارتباطات رسانه‌ای) گروه مرجع رسانه‌ای	بی‌طرفی رسانه‌ای- آزادی رسانه‌ها- پخش اخبار بر اساس واقعیت- عدم سانسور افکار.
عامل تغییر (سرمایه فرهنگی) گروه مرجع آموزشی	عدالت آموزشی- عدالت استخدامی
عامل تغییر (سرمایه فرهنگی) گروه مذهبی	پایبندی بر مذهب- صداقت مبلغان مذهبی

بررسی توزیع پاسخ‌ها در راند دوم فن دلفی مرتبط با وفاداری سیاسی

پس از اجرای راند اول دلفی و حذف شاخص‌های کم‌اهمیت‌تر و اضافه شدن شاخص‌های موردنظر متخصصان، پرسشنامه جدید همراه با نتایج پاسخ‌های راند اول در اختیار متخصصان قرار گرفت و از

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بر وفاداری سیاسی... / پیروز مهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

آن‌ها درخواست شد مجدداً به سؤالات پاسخ دهند. توزیع فراوانی پاسخ‌ها در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۷. توزیع پاسخ‌های متخصصین در ارتباط با تأثیر شاخص‌ها بر وفاداری سیاسی

عامل تغییر	گروه مرجع	شاخص	کاملاً موافقم	موافقم	تا حدودی	مخالفم	کاملاً مخالفم
مدرنیته اجتماعی و فرهنگی	گروه مرجع خانوادگی	تغییرات فرهنگی نسل جدید	۱	۷	۱	۱	-
		وضعیت شغلی	۴	۳	۲	۱	-
		وضعیت روابط خانوادگی	۵	۲	۲	۱	-
		پایگاه اجتماعی خانواده	۵	۳	۱	۱	-
		قدرت در خانواده	۲	۳	۲	۲	۱
گروه مرجع جهانی	باسوادی	۵	۴	۱	-	-	
	کاهش عصبيت در فراگرد جهانی شدن	۳	۵	۱	۱	-	
مدرنیته سیاسی	گروه مرجع سیاسی	مشارکت سیاسی	۵	۳	۱	۱	-
		اعتماد به کشورهای دیگر	۲	۵	۳	-	-
		وجهه بین‌المللی کشور	۴	۵	۱	-	-
		موفقیت سیاسی کشور	۵	۵	-	-	-
مدرنیته رسانه‌ای	گروه مرجع رسانه‌ای	اینترنت جهانی	۱	۷	۲	-	-
		ماهواره	۲	۷	۱	-	-
		بی‌طرفی رسانه	۳	۴	۲	۱	-
سرمایه اجتماعی	گروه مرجع هم‌تایان	پخش اخبار بر اساس واقعیت	۳	۶	۱	-	-
		شبکه روابط اجتماعی هم‌تایان	۶	۳	۱	-	-
		فعالیت گروهی	۴	۲	۲	۱	۱
		شرکت فعال در انتخابات	۴	۵	۱	-	-
سرمایه فرهنگی	گروه مرجع آموزشی	مشارکت مدنی	-	۶	۴	-	-
		افزایش آگاهی	۴	۴	۲	-	-
		اعتماد به نظام آموزشی	۲	۲	۴	۱	۱
	گروه مرجع مذهبی	تفکر انتقادی	۱	۸	۱	-	-
		آشنایی با اندیشه بزرگان دینی	۳	۳	۴	-	-
		صداقت مبلغان مذهبی	۱	۶	۲	۱	-
		پایبندی بر مذهب	-	۴	۵	۱	-

بررسی میزان توافق صاحب‌نظران در راند دوم

با توجه به مقادیر جدول زیر و بر اساس سطح انحراف استاندارد و میزان امتیاز سطح توافق پاسخ‌ها،

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۹، شماره ۶۳، تابستان ۱۴۰۲

می‌توان گفت در بین شاخص‌های موردبررسی تنها شاخص قدرت در خانواده با سطح امتیاز ۳۳ شاخص اعتماد به‌نظام آموزشی با سطح امتیاز ۳۳ و شاخص پایبندی بر مذهب حداقل سطح توافق (۳۵) را کسب نکرده و از پرسشنامه حذف می‌شوند. در بین شاخص‌های مورد تأیید شاخص‌های شبکه روابط اجتماعی هم‌تایان، با سواد و موفقیت سیاسی کشور با سطح توافق ۴۵ بیشترین اهمیت را در بین شاخص‌ها بر وفاداری سیاسی داشته است. شرح مقادیر و سطح توافق شاخص‌های موردبررسی در جدول زیر آمده است.

جدول ۸. مقادیر توافق شاخص‌های پژوهش در راند دوم

امتیاز	انحراف استاندارد	میانگین	شاخص	گروه مرجع	عامل تغییر
۳۸	۰/۷۸۹	۳/۸۰	تغییرات فرهنگی نسل جدید	گروه مرجع خانوادگی	مدرنیته اجتماعی و فرهنگی
۴۰	۱/۰۵۴	۴	وضعیت شغلی		
۴۱	۱/۱۰۱	۴/۱۰	وضعیت روابط خانوادگی		
۴۲	۱/۰۳۳	۴/۲۰	پایگاه اجتماعی خانواده		
۳۳	۱/۳۳۷	۳/۳۰	قدرت در خانواده		
۴۴	۰/۶۹۹	۴/۴۰	باسواد	گروه مرجع جهانی	مدرنیته سیاسی
۴۰	۰/۹۴۳	۴	کاهش عصبیت در فراگرد جهانی شدن		
۴۲	۱/۰۳۳	۴/۲۰	مشارکت سیاسی		
۳۹	۰/۷۳۸	۳/۹۰	اعتماد به کشورهای دیگر		
۴۳	۰/۶۷۵	۴/۳۰	وجهه بین‌المللی کشور	گروه مرجع رسانه‌ای	مدرنیته رسانه‌ای
۴۵	۰/۵۲۷	۴/۵۰	موفقیت سیاسی کشور		
۳۹	۰/۵۶۸	۳/۹۰	اینترنت جهانی		
۴۱	۰/۵۶۸	۴/۱۰	ماهواره	گروه مرجع هم‌تایان	سرمايه اجتماعی
۴۱	۰/۹۹۴	۳/۹۰	بی‌طرفی رسانه		
۴۲	۰/۶۳۲	۴/۲۰	پخش اخبار بر اساس واقعیت		
۴۵	۰/۷۰۷	۴/۵۰	شبکه روابط اجتماعی هم‌تایان	گروه مرجع آموزشی	سرمايه فرهنگی
۳۷	۱/۴۱۸	۳/۷۰	فعالیت گروهی		
۴۳	۰/۶۷۵	۴/۳۰	شرکت فعال در انتخابات		
۳۶	۰/۵۱۶	۳/۶۰	مشارکت مدنی	گروه مرجع آموزشی	سرمايه فرهنگی
۴۲	۰/۷۸۹	۴/۲۰	افزایش آگاهی		
۳۳	۱/۲۵۲	۳/۳۰	اعتماد به‌نظام آموزشی		

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بر وفاداری سیاسی... / پیروز مهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

۴۰	۰/۴۷۱	۴	تفکر انتقادی	گروه مرجع مذهبی
۳۹	۰/۸۷۶	۳/۹۰	آشنایی با اندیشه بزرگان دینی	
۳۷	۰/۸۲۳	۳/۷۰	صداقت مبلغان مذهبی	
۳۳	۰/۶۷۵	۳/۳۰	پایبندی بر مذهب	

جدول ۹. شاخص‌هایی کم‌اهمیت در راند دوم پژوهش

شاخص	انحراف استاندارد	میانگین	سطح توافق
قدرت در خانواده	۱/۳۳۷	۳/۳۰	۳۳
اعتماد به‌نظام آموزشی	۱/۲۵۲	۳/۳۰	۳۳
پایبندی بر مذهب	۰/۶۷۵	۳/۳۰	۳۳

بررسی راند سوم پرسشنامه

در راند سوم تکنیک دلفی، ضمن حذف شاخص‌های کم‌اهمیت شناخته‌شده در راند دوم، نتایج راند اول و دوم در اختیار متخصصان قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد مجدداً بر پرسشنامه پاسخ دهند. توزیع فراوانی پاسخ‌ها در راند سوم در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی پاسخ‌های متخصصان در راند سوم

عامل تغییر	گروه مرجع	شاخص	کاملاً موافقم	موافقم	تا حدودی	مخالفم	کاملاً مخالفم
مدرنیته اجتماعی و فرهنگی	گروه مرجع خانوادگی	تغییرات فرهنگی نسل جدید	۲	۷	۱	-	-
		وضعیت شغلی	۴	۴	۲	-	-
		وضعیت روابط خانوادگی	۶	۲	۲	-	-
	گروه مرجع جهانی	پایگاه اجتماعی خانواده	۵	۴	۱	-	-
		باسوادگی	۶	۳	۱	-	-
		کاهش عصبیت در فراگرد جهانی شدن	۴	۶	-	-	-
مدرنیته سیاسی	گروه مرجع سیاسی	مشارکت سیاسی	۵	۴	۱	-	-
		اعتماد به کشورهای دیگر	۲	۷	۱	-	-
		وجهه بین‌المللی کشور	۴	۶	-	-	-
		موفقیت سیاسی کشور	۵	۵	-	-	-
مدرنیته رسانه‌ای	گروه مرجع رسانه‌ای	اینترنت جهانی	۲	۷	۱	-	-
		ماهواره	۳	۶	۱	-	-
		بی‌طرفی رسانه	۴	۴	۲	-	-

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۹، شماره ۶۳، تابستان ۱۴۰۲

-	-	۱	۶	۳	پخش اخبار بر اساس واقعیت	گروه مرجع همتایان	سرمایه اجتماعی
-	-	۱	۳	۶	شبکه روابط اجتماعی همتایان		
-	۱	۳	۲	۴	فعالیت گروهی		
-	-	-	۶	۴	شرکت فعال در انتخابات		
-	-	۳	۷	-	مشارکت مدنی	گروه مرجع آموزشی	سرمایه فرهنگی
-	-	۲	۴	۴	افزایش آگاهی		
-	-	۱	۸	۱	تفکر انتقادی		
-	-	۳	۳	۴	آشنایی با اندیشه بزرگان دینی		
-	-	۲	۷	۱	صداقت مبلغان مذهبی	مذهبی	

بررسی سطح توافق پاسخ‌های متخصصین

بر اساس مقادیر جدول و با توجه به مقدار سطح توافق و انحراف استاندارد پاسخ هر شاخص، می‌توان گفت کلیه شاخص‌های موجود در پرسشنامه راند سوم حداقل سطح امتیاز لازم را کسب کرده‌اند و هیچ گویه‌ای از پرسشنامه حذف نمی‌شود همچنین با توجه به مقدار انحراف استاندارد شاخص‌ها که عموماً کمتر از یک است می‌توان گفت سطح تغییرات جزئی بوده و می‌توان با آزمون کندال فرآیند تکنیک دلفی را به پایان رسانید. بر اساس نتایج جدول زیر می‌توان گفت شاخص‌های شبکه روابط اجتماعی همتایان، باسوادی و موفقیت‌های سیاسی کشور با سطح توافق ۴۵ از مهم‌ترین شاخص‌های موردبررسی و تأثیر آن در وفاداری سیاسی بوده‌اند. شرح مقادیر و سطح توافق مربوط به پاسخ‌های راند سوم در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۱۱. سطح توافق راند سوم دلفی

امتیاز	میانگین رتبه	انحراف استاندارد	میانگین	شاخص	گروه مرجع	عامل تغییر
۴۱	۱۱/۴۰	.۵۶۸	۴/۱۰	تغییرات فرهنگی نسل جدید	گروه مرجع خانوادگی	مدرنیته اجتماعی و فرهنگی
۴۲	۱۲/۵۰	.۷۸۹	۴/۲۰	وضعیت شغلی		
۴۴	۱۴/۲۵	.۸۴۳	۴/۴۰	وضعیت روابط خانوادگی		
۴۴	۱۴/۳۵	.۶۹۹	۴/۴۰	پایگاه اجتماعی خانواده		
۴۵	۱۵/۱۰	.۷۰۷	۴/۵۰	باسوادگی	گروه مرجع جهانی	
۴۴	۱۳/۶۵	.۵۱۶	۴/۴۰	کاهش عصبیت در فراگرد جهانی شدن	گروه مرجع سیاسی	مدرنیته سیاسی
۴۴	۱۴/۳۰	.۶۹۹	۴/۴۰	مشارکت سیاسی		
۴۱	۱۱/۱۵	.۵۶۸	۴/۱۰	اعتماد به کشورهای دیگر		
۴۴	۱۴/۱۰	.۵۱۶	۴/۴۰	وجهه بین‌المللی کشور		

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بروفاداری سیاسی.../پیروزمهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

۴۵	۱۵/۰۵	۰/۵۲۷	۴/۵۰	موقفیت سیاسی کشور	گروه مرجع رسانه‌ای	مدرنیته رسانه‌ای
۴۱	۱۰/۹۵	۰/۵۶۸	۴/۱۰	اینترنت جهانی		
۴۲	۱۱/۹۰	۰/۶۳۲	۴/۲۰	ماهواره		
۴۲	۱۲/۸۵	۰/۷۸۹	۴/۲۰	بی‌طرفی رسانه		
۴۲	۱۱/۸۰	۰/۶۳۲	۴/۲۰	پخش اخبار بر اساس واقعیت		
۴۵	۱۵/۴۵	۰/۷۰۷	۴/۵۰	شبکه روابط اجتماعی هم‌تایان	گروه مرجع هم‌تایان	سرمایه اجتماعی
۳۹	۱۰/۶۰	۱/۱۰۱	۳/۹۰	فعالیت گروهی		
۴۴	۱۳/۷۰	۰/۵۱۶	۴/۴۰	شرکت فعال در انتخابات		
۳۷	۷/۶۵	۰/۴۸۳	۳/۷۰	مشارکت مدنی		
۴۲	۱۲/۶۵	۰/۷۸۹	۴/۲۰	افزایش آگاهی	گروه مرجع آموزشی	سرمایه فرهنگی
۴۰	۱۰/۳۰	۰/۴۷۱	۴	تفکر انتقادی		
۴۱	۱۱/۴۵	۰/۸۷۶	۴/۱۰	آشنایی با اندیشه بزرگان دینی	گروه مرجع مذهبی	
۳۹	۹/۳۰	۰/۵۶۸	۳/۹۰	صداقت مبلغان مذهبی		

بررسی مقادیر آزمون کندال

بر اساس نتایج آزمون کندال با مقدار ۰/۱۱۷؛ که کمتر از یک است با خطای کمتر از ۰/۵٪ و سطح معناداری ۰/۰۲۵٪ می‌توان گفت شاخص‌های مورد بررسی از سطح توافق مناسبی برخوردار بوده و می‌توان فرآیند دلفی را خاتمه داد.

جدول ۱۲. مقادیر آزمون کندال

مقدار آزمون	سطح معناداری	سطح اطمینان
۰/۱۱۷	۰/۰۲۵٪	۰/۹۵٪

بررسی نهایی تکنیک دلفی در سه راند و تعیین اهمیت شاخص‌ها

در راند سوم از آنجا که کلیه شاخص‌های مورد نظر سنجی از یک طرف حداقل امتیاز مورد توافق را کسب کرده و از طرف دیگر سطح انحراف استاندارد کمتر از یک را داشته‌اند که بیانگر تغییرات جزئی است و با توجه به مقدار آزمون کندال و سطح معناداری آن، فرآیند نظر سنجی به اتمام رسید. در میان شاخص‌های مورد تأیید و نهایی در راند سوم با توجه به سطح امتیاز در راند سوم و میانگین رتبه‌های آنان می‌توان شاخص‌های پراهمیت‌تر را در وفاداری سیاسی اولویت‌بندی کرد. به گونه‌ای که در سرمایه اجتماعی در زیرگروه مرجع هم‌تایان، شاخص روابط اجتماعی هم‌تایان با سطح توافق ۰/۴۵ و میانگین رتبه ۱۵/۴۵ بالاترین درصد اهمیت را داشته است، در بخش مدرنیته اجتماعی و فرهنگی، زیرگروه

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۹، شماره ۶۳، تابستان ۱۴۰۲

مرجع جهانی، شاخص باسوادی با سطح توافق ۴۵ و میانگین رتبه ۱۵/۱۰ دومین شاخص پراهمیت پژوهش بوده است. سومین شاخص پراهمیت، شاخص موفقیت سیاسی کشور از گروه مدرنیته سیاسی زیرگروه مرجع سیاسی با سطح توافق ۴۵ و میانگین رتبه ۱۵/۰۵ بوده است. چهارمین شاخص بااهمیت از نظر متخصصان در مدرنیته اجتماعی و فرهنگی زیرگروه مرجع خانوادگی، شاخص پایگاه اجتماعی خانوادگی با سطح توافق ۴۴ و میانگین رتبه ۱۴/۲۵ بوده است. وضعیت سطح توافق و میانگین رتبه شاخص‌ها در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۱۳. مقایسه سطح توافق هر سه راند دلفی جهت مفهوم وفاداری سیاسی

عامل تغییر (مدرنیته اجتماعی و فرهنگی) گروه مرجع خانوادگی						
شاخص	میانگین راند سوم	انحراف استاندارد راند سوم	میانگین رتبه راند سوم	امتیاز راند سوم	امتیاز راند دوم	امتیاز راند اول
تغییرات فرهنگی نسل جدید	۴/۱۰	.۵۶۸	۱۱/۴۰	۴۱	۳۸	۳۶
وضعیت شغلی	۴/۲۰	.۷۸۹	۱۲/۵۰	۴۲	۴۰	-
وضعیت روابط خانوادگی	۴/۴۰	.۸۴۳	۱۴/۲۵	۴۴	۴۱	-
پایگاه اجتماعی خانواده	۴/۴۰	.۶۹۹	۱۴/۳۵	۴۴	۴۲	-
عامل تغییر (مدرنیته اجتماعی و فرهنگی) گروه مرجع جهانی						
باسوادی	۴/۵۰	.۷۰۷	۱۵/۱۰	۴۵	۴۲	۳۶
کاهش عصبیت در فراگرد جهانی شدن	۴/۴۰	.۵۱۶	۱۳/۶۵	۴۴	۴۰	۳۶
عامل تغییر (مدرنیته سیاسی) گروه مرجع سیاسی						
مشارکت سیاسی	۴/۴۰	.۶۹۹	۱۴/۳۰	۴۴	۴۲	۴۰
اعتماد به کشورهای دیگر	۴/۱۰	.۵۶۸	۱۱/۱۵	۴۱	۳۹	-
وجهه بین‌المللی کشور	۴/۴۰	.۵۱۶	۱۴/۱۰	۴۴	۴۳	-
موفقیت سیاسی	۴/۵۰	.۵۲۷	۱۵/۰۵	۴۵	۴۵	-
عامل تغییر (ارتباطات و رسانه) گروه مرجع رسانه						
اینترنت جهانی	۴/۱۰	.۵۶۸	۱۰/۹۵	۴۱	۳۹	۳۶
ماهواره	۴/۲۰	.۶۳۲	۱۱/۹۰	۴۲	۴۱	۴۲
بی‌طرفی رسانه	۴/۲۰	.۷۸۹	۱۲/۸۵	۴۲	۴۱	-
پخش اخبار بر اساس واقعیت	۴/۲۰	.۶۳۲	۱۱/۸۰	۴۲	۴۱	-
عامل تغییر (سرمایه اجتماعی) گروه مرجع همتایان						
شبکه روابط اجتماعی همتایان	۴/۵۰	.۷۰۷	۱۵/۴۵	۴۵	۴۵	۴۱
فعالیت گروهی	۳/۹۰	۱/۱۰۱	۱۰/۶۰	۳۹	۳۷	۴۰

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع وفاداری سیاسی.../ پیروزمهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

۴۶	۴۳	۴۴	۱۳/۷۰	.۵۱۶	۴/۴۰	شرکت فعال در انتخابات
۴۲	۳۶	۳۷	۷/۶۵	.۴۸۳	۳/۷۰	مشارکت مدنی
عامل تغییر (سرمایه فرهنگی) گروه مرجع آموزشی						
۴۱	۴۲	۴۲	۱۲/۶۵	.۷۸۹	۴/۲۰	افزایش آگاهی
۴۴	۴۰	۴۰	۱۰/۳۰	.۴۷۱	۴	تفکر انتقادی
عامل تغییر (سرمایه فرهنگی) گروه مرجع دینی						
۴۴	۳۹	۴۱	۱۱/۴۵	.۸۷۶	۴/۱۰	آشنایی با اندیشه بزرگان دینی
-	۳۳	۳۹	۹/۳۰	.۵۶۸	۳/۹۰	صداقت مبلغان مذهبی

جدول ۱۴. رتبه‌بندی شاخص‌های وفاداری سیاسی بر اساس اولویت اهمیت و سطح توافق

رتبه	شاخص	میانگین راند سوم	انحراف استاندارد راند سوم	میانگین رتبه راند سوم	امتیاز راند سوم	امتیاز راند دوم	امتیاز راند اول
۱	شبکه روابط اجتماعی همتایان	۴/۵۰	.۷۰۷	۱۵/۴۵	۴۵	۴۵	۴۱
۲	باسوادی	۴/۵۰	.۷۰۷	۱۵/۱۰	۴۵	۴۲	۳۶
۳	موفقیت سیاسی	۴/۵۰	.۵۲۷	۱۵/۰۵	۴۵	۴۵	-
۴	پایگاه اجتماعی خانواده	۴/۴۰	.۶۹۹	۱۴/۳۵	۴۴	۴۲	-
۵	مشارکت سیاسی	۴/۴۰	.۶۹۹	۱۴/۳۰	۴۴	۴۲	۴۰
۶	وضعیت روابط خانوادگی	۴/۴۰	.۸۴۳	۱۴/۲۵	۴۴	۴۱	-
۷	وجهه بین‌المللی کشور	۴/۴۰	.۵۱۶	۱۴/۱۰	۴۴	۴۳	-
۸	شرکت فعال در انتخابات	۴/۴۰	.۵۱۶	۱۳/۷۰	۴۴	۴۳	۴۶
۹	کاهش عصبیت در فراگرد جهانی شدن	۴/۴۰	.۵۱۶	۱۳/۶۵	۴۴	۴۰	۳۶
۱۰	بی‌طرفی رسانه	۴/۲۰	.۷۸۹	۱۲/۸۵	۴۲	۴۱	-
۱۱	افزایش آگاهی	۴/۲۰	.۷۸۹	۱۲/۶۵	۴۲	۴۲	۴۱
۱۲	ماهواره	۴/۲۰	.۶۳۲	۱۱/۹۰	۴۲	۴۱	۴۲
۱۳	پخش اخبار بر اساس واقعیت	۴/۲۰	.۶۳۲	۱۱/۸۰	۴۲	۴۱	-
۱۴	آشنایی با اندیشه بزرگان دینی	۴/۱۰	.۸۷۶	۱۱/۴۵	۴۱	۳۹	۴۴
۱۵	تغییرات فرهنگی نسل جدید	۴/۱۰	.۵۶۸	۱۱/۴۰	۴۱	۳۸	۳۶
۱۶	اعتماد به کشورهای دیگر	۴/۱۰	.۵۶۸	۱۱/۱۵	۴۱	۳۹	-
۱۷	اینترنت جهانی	۴/۱۰	.۵۶۸	۱۰/۹۵	۴۱	۳۹	۳۶
۱۸	تفکر انتقادی	۴	.۴۷۱	۱۰/۳۰	۴۰	۴۰	۴۴
۱۹	فعالیت گروهی	۳/۹۰	۱/۱۰۱	۱۰/۶۰	۳۹	۳۷	۴۰

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۹، شماره ۶۳، تابستان ۱۴۰۲

۲۰	صداقت مبلغان مذهبی	۳/۹۰	۰/۵۶۸	۹/۳۰	۳۹	۳۳	-
۲۱	مشارکت مدنی	۳/۷۰	۰/۴۸۳	۷/۶۵	۳۷	۳۶	۴۲

نتیجه‌گیری

پس از مطالعات زمینه‌یابی و استخراج مفاهیم از پژوهش‌های صورت گرفته و پایان فرآیند تکنیک دلفی باید به این سؤال پژوهش پاسخ داد که گروه‌های مرجع چگونه بر وفاداری سیاسی شهروندان تأثیر می‌گذارند؟ نقش کدام گروه در وفاداری سیاسی شهروندان بیشتر است؟

جهت تبیین پاسخ سؤال فوق از تکنیک دلفی استفاده شده است که در مرحله سوم به دلیل اتفاق نظر بالا روند گزینشی سؤالات خاتمه یافته است. آزمون کندال با مقدار ۰/۱۱۷ و سطح معناداری ۰/۲۵ با مقدار خطای کمتر از ۰/۵ سطح توافق موردقبول را نشان داده است. بر اساس نتایج پانل دلفی گروه‌های مرجع همتایان بیشترین تأثیر را بر وفاداری سیاسی داشته‌اند. سطح تحصیلات در گروه مرجع جهانی در مرتبه دوم قرار دارد که البته نتیجه معکوس داشته است یعنی با توجه به تلاش نهاد آموزشی برای کاهش فاصله نسلی و انتخاب گروه مرجع موافق نظام، افزایش سطح تحصیلات باعث شده است افراد بر ارزش‌های نظام حاکم با دید انتقادی بنگرند، در نتیجه یا در فعالیت‌های سیاسی شرکت نمی‌کنند یا به سمت نهادهای سیاسی گرایش پیدا می‌کنند که با نظام سیاسی حاکم در تضاد باشد. همچنین در گروه مرجع سیاسی، موفقیت سیاسی کشور ب وفاداری سیاسی تأثیر مستقیم و مثبت داشته است. به عبارتی موفقیت سیاسی کشور باعث افزایش سطح وفاداری شهروندان شده است. همچنین در بین نهادهایی که نقش گروه مرجع داشته‌اند نهاد رسانه و احزاب سیاسی بر وفاداری سیاسی تأثیرگذار بوده‌اند. یافته‌های فوق با نتایج پژوهش محمدی فر (۱۴۰۰)، خواجه سروری و همکاران (۱۴۰۰)، اصغری و همکاران (۱۳۹۹)، هافمن (۲۰۱۵)، ژیانگ (۲۰۱۶) جینک اسشو (۲۰۱۸) در زمینه تأثیر گروه مرجع بر وفاداری سیاسی همسو بوده است. به‌طور کلی می‌توان گفت گروه‌های مرجع که به‌عنوان یک معیار برای ارزیابی عملکرد فرد در گروه عضو است بر رفتار اعضای خود تأثیر می‌گذارند. گروه‌های مرجعی مانند گروه مذهبی، گروه رسانه‌های دولتی، نهاد آموزشی به دلیل هم‌سو بودن با سیاست‌های نظام حاکم سعی دارند با انتقال ارزش‌های سیاسی موردنظر نظام، موفق جلوه دادن حاکمیت در عرصه‌های ملی و فراملی، نسل‌های چندگانه اجتماعی را به نظام حاکم وفادار باقی گذارند. از طرفی نهاد رسانه‌های اینترنتی، شبکه‌های اجتماعی مجازی و گاهی احزاب به علت آزادی بیشتر در امر خبررسانی، سعی در بیان واقعیت‌ها و آگاهی دادن به شهروندان در خصوص ضعف‌ها و فسادهای موجود

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع وفاداری سیاسی.../پیروزمهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

در حاکمیت را دارند که این امر موجبات کاهش مشروعیت نظام سیاسی کشور و در نتیجه کاهش احساس وفاداری به آن را در جامعه رواج می‌دهد. البته نهادها رسانه‌های اینترنتی خارجی به دلیل اهداف سازمانی بیشتر درصدد تخریب نظام هستند. بر اساس یافته‌های پانل دلفی و نظر خبرگان، جهت افزایش وفاداری سیاسی شهروندان پیشنهاد می‌گردد (۱) جهت معکوس‌گرایی به جهانی شدن با وفاداری سیاسی لزوم آشنا سازی شهروندان و سوق دادن آن‌ها به دیگر ابعاد جهانی شدن را نشان می‌دهد. ضروری است از طریق آموزش در نهادهای آموزشی، رسانه‌ها و مراسمات جمعی اقداماتی در این زمینه صورت گیرد. (۲) جهت معکوس سطح تحصیلات با وفاداری سیاسی که بیشتر نشأت گرفته از بازار کار ضعیف قشر تحصیل کرده است نشان می‌دهد محتوای آموزشی در مدارس و دانشگاه‌ها باید از حالت نظری به سمت کاربردی و عملی تغییر رویه دهند تا جوانان با مهارت‌آموزی و کسب تجربه کاری به صورت عملی توان ورود به بازار آزاد کار و کسب درآمد را داشته باشند. همچنین شیوه تدریس و ارزیابی عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان و دانشجویان از حالت کسب نمره کتبی و محتوای حفظ‌کردنی به سوی آموزش جهت افزایش تحلیل محتوای درسی و ارزیابی بر اساس درک مفهوم از محتوای درسی باشد. (۳) در زمینه افزایش سواد رسانه‌های شهروندان اقداماتی صورت گیرد و توان تحلیل محتوای رسانه‌ها در آن‌ها افزایش یابد تا شهروندان تحت تأثیر اخبار و تبلیغات رسانه‌های مخالف نظام قرار نگرفته و به صورت احساسی در برابر رویه‌های سیاسی و اجتماعی کشور واکنش نشان ندهند. (۴) توانمندسازی جوانان در مهارت‌های زندگی و حل مسئله از طریق برگزاری کارگاه‌های آموزشی در دانشگاه‌ها گامی مؤثر در سوق دادن آن‌ها به سوی گروه‌ها، انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌هم‌سو با اهداف برنامه‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی است. ۵- جلوگیری از انتصاب رابطه‌ای مدیران و مسئولین در حوزه‌های مختلف که عملکرد ضعیف آن‌ها نقشی مخرب در افکار عمومی و کاهش سطح وفاداری سیاسی دارد. ۶- جلوگیری از اهدای رانت‌های کلان به نزدیکان و وابستگان به نظام حاکم که وجهه بسیار مخربی بر وفاداری مردم به حاکمیت دارد. ۷- جلوگیری از دخالت نهادهای غیر تخصصی در امور مختلف کشور مثلاً در حوزه اقتصادی و برخورد جدی با متخلفان و برهم زدن نظام اقتصادی کشور بدون توجه به خودی و غیر خودی بودن افراد. ۸- نظارت کافی و واقعی بر بخش‌های مهمی از حاکمیت همانند قوه قضائیه که عملکرد منفی آن‌ها می‌تواند تأثیر منفی بسیار بیشتری بر وجهه حاکمیت و وفاداری سیاسی شهروندان داشته باشد.

منابع

- (۱) اختر شناس، علی (۱۳۸۶). مؤلفه‌های جامعه‌پذیری سیاسی در حکومت‌های دینی، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- (۲) اصغری، انیسه، هاشم زهی، فوزیه و بهرام قدیمی (۱۳۹۹). مطالعه تأثیر جهانی‌شدن زندگی فرهنگی و سیاسی بر اعتماد اجتماعی شهروندان تهرانی، نشریه تغییرات اجتماعی و فرهنگی، سال هفدهم، شماره ۶۶، صص ۱-۲۱.
- (۳) اطهری، اسدالله، امیر انتخابی، شهرود (۱۳۸۸). نقش مدرسه در بازتولید نظام سیاسی، مجله مدیریت فرهنگی، سال سوم، شماره سوم، صص ۶۱-۷۸.
- (۴) آقازاده، احمد (۱۳۸۱). آموزش و پرورش تطبیقی، تهران، انتشارات سمت.
- (۵) توسلی، غلام عباس (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران، نشر علم.
- (۶) حاتمی، محمدرضا، قادری، علی و علی جمشیدی (۱۳۹۵). بررسی روند تغییرات نگرشی نسل سوم در زمینه گروه‌های مرجع در دهه ۱۳۸۰، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، شماره سوم، صص ۲۵-۴۲.
- (۷) حسینی، سید حسن، میرزایی ملکیان، محمد و زهره توکلی (۱۳۸۹). بررسی تأثیر خانواده بر جامعه‌پذیری سیاسی، مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه تهران، جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، دوره ۱، شماره ۱، صص ۶۷-۸۲.
- (۸) خواجه سروری، غلامرضا، خرمشاه، محمدباقر، عباسعلی، رهبر و سید زکریا محمودی رجایی (۱۴۰۰). بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی شهروندان: مطالعه موردی مشارکت قوم ترکمن در انتخابات دوازدهم ریاست جمهوری، پژوهش‌های راهبردی سیاست، شماره ۳۷، صص ۲۴-۱۲.
- (۹) رحمانی، جبار (۱۳۹۳). زی طلبگی: از منش تا سبک زندگی انسان حوزوی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، شماره ۶، پیاپی (۲)، صص ۱۱۸-۱۱۳.
- (۱۰) ژان پل، ویلیام (۱۳۷۷). جامعه‌شناسی ادیان، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران، انتشارات تبیان.
- (۱۱) ساروخانی، باقر (۱۳۹۰). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، تهران، انتشارات سروش.
- (۱۲) شجاعی زند، علیرضا. (۱۳۷۶). مشروعیت دینی دولت اقتدار سیاسی دین. تهران: انتشارات موسسه فرهنگی تبیان. چاپ اول.

بررسی تأثیر گروه‌های مرجع بروفاداری سیاسی.../پیروز مهر، مرادی، سعیدنژاد، بهشتی‌نیا و رنجبر

- ۱۳) شکری، عظیم، علی احمدی، امیر، مرادی، علی و علی روش‌نایی (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل جامعه‌شناختی تغییرات بین نسلی گروه‌های مرجع آموزشی و دینی، مطالعه موردی شهر کرمانشاه، فصلنامه راهبردهای اجتماعی- فرهنگی، سال دهم، شماره ۳۷، صص ۶۲-۳۳.
- ۱۴) صافی، امان‌الله (۱۳۸۲). آموزش‌وپرورش ابتدایی، تهران، انتشارات سمت.
- ۱۵) کریمی، مصطفی، کاسمانی، نصراللهی (۱۳۹۹). جایگاه نهادهای ارتباطی در اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه وسایل ارتباط جمعی و رسانه، سال سی‌ام، شماره ۱، صص ۵-۲۱.
- ۱۶) گلشنی فومنی، محمد رسول (۱۳۷۹). جامعه‌شناسی آموزش‌وپرورش، تهران، انتشارات دوران.
- ۱۷) گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶). مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
- ۱۸) مافی، مریم (۱۴۰۰). تحلیل جامعه‌شناختی تأثیرات صنعت گردشگری بر توسعه منطقه‌ای: مطالعه موردی شهر قزوین، رساله دکتری تخصصی جامعه‌شناسی گرایش توسعه و اقتصاد، استاد راهنما دکتر مصطفی ازکیا، استاد مشاور، دکتر غلامرضا لطیفی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- ۱۹) محمدی فر، نجات، نصر اصفهانی، محسن (۱۴۰۰). نقش جامعه‌پذیری سیاسی و کارگزاران آن در میزان وفاداری سیاسی شهروندان، مطالعه موردی شهر اصفهان، فصلنامه علمی پژوهشی جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۱۲، شماره ۲، صص ۱۹۷-۲۲۹.
- ۲۰) مصطفوی، سید هادی، پوریانی، محمدحسین، محسنی، علیرضا و حسین اژدری زاده (۱۳۹۹). تبیین جامعه‌شناختی تأثیر نهاد دین بر مشارکت سیاسی: مورد مطالعه شهروندان استان گلستان، فصلنامه مطالعات سیاسی، سال دوازدهم، شماره ۴۸، صص ۱۶۱-۱۸۴.
- ۲۱) معین‌آبادی، حسین، سلطانی، اصغر (۱۳۹۴). بررسی نقش دانشگاه در بهبود مؤلفه‌های آموزش سیاسی در دانشجویان: مطالعه موردی دانشگاه شهید باهنر کرمان، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال یازدهم، شماره اول، صص ۶۷-۹۴.
- ۲۲) منادی، مرتضی (۱۳۹۲). جوانان و نهادهای اجتماعی، تهران، انتشارات جامعه‌شناسان.
- ۲۳) مهدوی زاده، سید محمد (۱۳۹۳). نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی، تهران، انتشارات همشهری.
- ۲۴) هاشمی، سید حسن (۱۳۸۵). قرآن و کارکردهای نهاد خانواده، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های قرآنی، دوره ۱۲، شماره ۴۸، صص ۷۸-۱۰۵.
- 25) Dowell. A. M, (2008). The case for political loyalty, lu, south bend undergraduate research journal, 8, pp 42-54.

- 26) Hoffman, A. and Dowd, R. (2015), "Religion Gender and Political Participation in Africa Lessons from Nigeria Senegal and Uganda De: Lessons from Nigeria, Senegal and Uganda". University of Notre Dame: Department of Political Science. Indicators Researchpp.
- 27) Jenick Asshaw et al. (2018) "Internet and Political Participation" (London and New York: Routledge), p: 817.
- 28) Susan, f. Obrien, Bierman, Karen(1988). Conceptions and perceived influence of peer groups. Interviews with preadolescents and Adolesents, Journal chid development, Vol. 59, No.5, pp 2365-1360, doi. Org/10.2307/1130498.
- 29) Zheng W. w. Liu L. Huang Z. w. Tan X. y. (2016). "Life Satisfaction as a Buffer of the Relationship between Corruption Perception and Political Participation". Social Indicators Researchpp

یادداشت‌ها :

- 1 Cardiner
۲ Batomor
3 Erickson
4 Freud
5 Schaffner
6 Jean piaget